

6. Крейчі А. Місто над Бугом / А. Крейчі // Вінницька правда. – 1953. – 13 квітня.
7. Леонідов Л. Місто над Бугом / Л. Леонідов // Ленінське плем'я. – 1959. – 1 січня.
8. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.) / Баран В.К., Даниленко В.М. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с.
9. Вінниця: Історичний нарис / Гол. редактор проф. Подолинний А.М. – Вінниця: Книга–Вега, 2007. – 304.
10. Лук'янець О.А. Житлове будівництво у містах Української РСР (1950-ті роки) / О. Лук'янець // Гілея. – 2010. - № 37. – С.160-165.
11. Ісайкіна О.Д. Побут міського населення України в повоєнний період (1945-1955 рр.) / Ісайкіна О.Д. // «Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф. Переяслав-Хмельницький: ДВЗН «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2010. – 246.
12. Держархів Вінницької області, ф.П.136, оп.40, спр.123. – 500 арк.
13. Янковська О.В. Повсякденне життя громадян УРСР як втілення політики держави (1945-1953 рр.) / Янковська О.В. // «Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф. – Переяслав-Хмельницький: ДВЗН «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2010. – 246 с.
14. Держархів Вінницької області, ф.Р.3822, оп.7, спр.36. – 290 арк.
15. Держархів Вінницької області, ф.П.136, оп.34, спр.65. – 139 арк.

Онопенко О.П. ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО В 1950-1955 ГГ.

Рассматривается состояние жилого фонда в г. Виннице 1950-1955 гг., а именно – коммунального хозяйства городского жилищного управления. Освещаются вопросы проживания граждан города, состояния зданий, возможности их дальнейшего использования, обоснования нового строительства с применением новых технологий.

Ключевые слова: жилая площадь, жилищное строительство, коммунальное хозяйство, горжилуправление, ремонтные работы.

Onopenko O.P. HOUSING AND COMMUNAL SERVICE IN VINNYTSIA IN 1950-1955.

The article deals with the situation with available housing in Vinnytsia in 1950-1955, and namely with the community services of the city housing management. It highlights the issues of the conditions in which the citizens of the city lived, the conditions of the buildings, the possibility of their further usage, proving the necessity of erecting new buildings using new technologies.

Key words: living area, house building, community service, city housing management, rehabilitation.

УДК 94 (477.65) «19...»

О.А. Ломака

МОВНА СИТУАЦІЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті досліджується мовна ситуація у Кіровоградській області, яка склалася в системі державних закладів (органах влади, освіти, книговидавництва, театрі, засобах масової інформації) у другій половині ХХ століття. Автором висвітлюються причини поширення міжнаціональної (російської) мови та наслідки, які спричинило таке впровадження в краї. Особлива увага в даному дослідженні відводиться поширенню серед населення області такого явища як «суржик», що спричинив змішування української та російської мов, та перетворився в мову повсякденного спілкування.

Ключові слова: мова, «суржик», міжнаціональні зв'язки, двомовність, інтернаціоналізм, русифікація, освіта, Кіровоградська область.

Мова – це народ. Українська мова – це український народ. На жаль, культура мовлення на Кіровоградщині, в цілому, низька. Цьому є логічне пояснення. Тому, через призму державної політики в різних сферах Кіровоградщини з'ясуємо передумови, що спричинили дане явище.

Наявних праць з даної проблематики на Кіровоградщині не існує, але є суміжні дослідження мовної ситуації у радянський період в Україні. Даною тематикою займалися такі провідні науковці, як: Л. Масенко [1], Л. Ставицька, В. Труб [2], Ж. Шевчук [3], та інші, які

досліджують мовне питання в УРСР у другій половині ХХ століття. Єдиним джерелом дослідження мовного питання у Кіровоградській області в зазначений період є архівні матеріали, що містяться у Державному архіві Кіровоградської області.

Метою даної статті є висвітлення мовної ситуації в системі державних закладів області через призму регулювання державною владою ситуації в Українській РСР.

Тотальною проблемою системи освіти в Українській РСР була її русифікація, коли українська мова цілеспрямовано витіснялася зі шкіл (особливо міських), професійно-технічних училищ, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Будь-які спроби українських письменників, викладачів вищих навчальних закладів, учителів після ХХ з'їзду КПРС завадити цьому процесу не мали жодних успіхів [3]. Процес русифікації в галузі освіти проявився, насамперед, у сумнозвісному праві добровільності вибору мов, що закріплювалося в законодавчих актах СРСР від 24 грудня 1958 року та УРСР від 17 квітня 1959 року. Зокрема, у статті десятий Закону «Про зміцнення зв'язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» говорилося, що навчання в школах України здійснюється рідною мовою учнів [4, с. 246]. У школу, з якою мовою навчання віддавати своїх дітей вирішують батьки та про дозвіл відмовлятися від вивчення української мови, що закріпило панівне становище російської мови в системі шкільної освіти [3, с. 12].

Ж.А. Шевчук відзначає, що «системний характер у процесі русифікації носили кроки Міністерства освіти України, що закріплювалися у ряді тогочасних документів. Зокрема, у доповідній записці до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 23 січня 1960 року «Про заходи по поліпшенню викладання російської мови у школах Української РСР» [3, с. 11–12].

Так, за період з середини 1950-х – 1960-ті роки накази по Кіровоградському обласному відділу народної освіти області надходили в освітні установи, чергуючись – то українською, то російською мовами.

Матеріали Державного архіву Кіровоградської області свідчать, що попри загальнодержавні настрої, в області все ж таки переважала українська мова в офіційному діловодстві. Накази по Кіровоградському облвно (відділу народної освіти області) за весь вказаний період надходили на місця переважно українською мовою, з деякою часткою російськомовних [5, с. 1–27].

Згідно з протоколом засідання бюро Кіровоградського обкому Компартії України від 20 липня 1983 року «Про організацію виконання в області ухвали ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 року № 473 «Про додаткові заходи по поліпшенню навчання російської мови в загальноосвітніх школах і інших учбових закладах союзних республік» [6, с. 171] було передбачено збільшення з 1984 року вчителям підготовчих та 1 – 3 класів, що ведуть навчання російською мовою, вчителям російської мови та літератури IV – XI класів шкіл та шкіл-інтернатів усіх типів та найменувань, професійних та середньо-спеціальних учбових закладів з національною мовою навчання, розташованих у сільській місцевості, селищах міського типу посадових окладів на 15 % [1, с. 71].

Прикладом такої мовної політики є мовна ситуація у сфері медицини на Кіровоградщині у другій половині ХХ століття. Повністю русифікованими в області були заклади різних рівнів медицини. Як внутрішня, так і зовнішня документація, що стосувалася цієї галузі, видавалася російською мовою. Кваліфіковані медичні працівники, в основному, у міській місцевості, розмовляли, виписували направлення, довідки, епікризи та інші офіційні документи російською мовою.

Національними мовами видавалася велика кількість книг, газет, журналів, ними послуговувалися у школах, клубах, бібліотеках, вищих та середніх навчальних закладах. Однак, наприклад, з двох рідних мов одна-таки була «рідніша». Це відзеркалено і в назвах підручників, за якими навчалися школярі в Українській РСР: з української – «Українська мова», з російської – «Родная речь» [1].

Постанови колегії, накази, листи Міністерства освіти УРСР надходили українською мовою. Але ті ж самі накази, рішення колегій, вказівки міністрів освіти УРСР надходили на місця і російською, і українською мовами [7].

Комісія Спілки письменників України навела дані за 1987 рік про кількість різнонаціональних шкіл. У м. Кіровограді нараховувалося: 11 змішаних шкіл, 17 шкіл з російською мовою викладання (російські) та всього 7 шкіл з україномовним викладанням (українські). У районах області ситуація значно краща, там переважна більшість шкіл з

українською мовою викладання [4, с. 120]. Тому не дивно, що всі накази начальника управління освіти в Кіровоградській області з основної діяльності були українською мовою.

Хоча, варто зазначити, що всі накази, які надходили від Кіровоградського облвиконозв'язку про роботу шкіл, організацію навчального процесу – друкувалися українською мовою. Заяви, які надходили на адресу облвиконозв'язку від педагогічних колективів, директорів шкіл, батьків учнів – також українською мовою [8, с. 32–33, 109].

У період з 1966 – 1967 років в Кіровоградській області за критерієм: праці, наукові записки, збірники та інші серійні видання різними мовами, зафіксовано 1-е видання українською мовою, яке стосувалося сфери сільського господарства Кіровоградської області [9, с. 70–72].

Однією з найпомітніших творчих організацій в Кіровоградській області стало обласне літературне об'єднання. У 1958 році воно видало альманах «Степ». Але у 60-ті роки стали помітними ідеологічні репресії проти окремих представників інтелігенції, письменників. Зокрема, в Будинку культури Добровеличківського району кореспондентом Вільшанської газети працював виключений за націоналізм із Київського університету поет М. Холодний [10, с. 29].

У 1950-х роках почав діяти український музично-драматичний театр, обласна філармонія, де значну частину займали вистави українською мовою [10, с. 27].

Бюро обкому КП України в деяких питаннях роботи українського музично-драматичного театру імені М.Л. Кропивницького відзначало, що «за 1968 рік було здійснено ряд вистав: «Марина» М. Зарудного, «Горлиця» О. Коломійця, «Поступилися місцем» В. Дельмарта, та інших». У цьому ж році вийшли в світ вистави «Камо» О. Левади, «Матинаймика» І. Тогобічного, які теж користувалися успіхом у кіровоградських глядачів [11].

Доносячи високе мистецтво до широких мас Кіровоградської області, театр ставив свої вистави у всіх без винятку районах області. У доповідних записках відділу пропаганди та агітації зазначалося, що «... театр обслужив трудящих Світловодського, Петрівського, Онуфріївського районів – за 33 дні поставили 70 вистав» [1, с. 6].

Як зазначає П. Босий в історичній довідці про театри Кіровоградщини, «українська, російська, суржик звучали з театрального кону живою народною мовою, що несла розвагу й освіту» [12].

Починаючи з 1980-х років, у бібліотеці ім. Д.І. Чижевського в рамках роботи кіноклубу «Екран» активно демонструвалися польські фільми, у тому числі і польською мовою («Земля обітована», «Катинь» А. Вайди, та ін.), що не аби як порадувало прихильників даної мови.

Проведені дослідження показують, що всі накази, які приходили в комітет радіоінформації при виконкомі Кіровоградської обласної Ради депутатів трудящих (1951 – 1990 рр.) від Держкомітету СРСР по телебаченню та радіомовленню та Всесоюзного і Українського комітетів радіомовлення (в основному, стосуються категорії дикторів, оплати праці, інвентаризації, надання платних послуг населенню) написані російською мовою [13].

Телебачення розвивало мовну культуру, було всебічним, диктори розмовляли як українською, так і російською мовами. Така ж ситуація двомовності і в журналістиці, але варто відзначити, що, здебільшого, не було навмисного змішання мов. Передачі (переважно україномовні) трансливалися тією мовою, якою були пролонговані.

Значний внесок в розвиток мовної ситуації у Кіровоградській області у другій половині ХХ століття внесло загальноукраїнське та обласне теле-радіомовлення. Значна частина телепередач, підготовлених комітетом на українське та обласне Кіровоградське телебачення, виходили переважно українською та російською мовами. Мовне спрямування телепередач Кіровоградщини визначалося темою, змістом, певними особливостями обраної тематики.

Заходи, які були здійснені протягом 1970-х – першої половини 1980-х років зі зменшення функціональності української мови в системі освіти Української РСР показують, що в квітні 1987 року в Україні у 4 тис. 500 російськомовних школах навчалося більше половини всіх учнів країни [1, с. 70]. За переписом 1979 року 4 млн. (17,1 %) українців в Україні відмовилися від рідної мови [4, с. 129].

Незмінною залишалася ситуація у партійній сфері Кіровоградських осередків комуністичної партії, а саме у діловодстві. Ведення документації у виконкомі облради народних депутатів і обкомі компартії України – українською мовою, але діловодство обкому компартії України облвиконкому – російською.

У освітній галузі ситуація також залишалася незмінною. Вказівки Міністерства освіти УРСР, які були під грифом «для службового користування» друкувалися та розписувалися на інші органи Кіровоградської області російською мовою [14, с. 1–5].

Із занепадом радянської державності та виокремленням незалежних республік змінюється і мовна ситуація в сфері теле-радіомовлення, яке вже на той час виходить на провідні позиції в суспільному житті громадян України.

Отже, керівництво СРСР у другій половині 1950 – 1980-х роках продовжувало спрямовану політику русифікації освітньої галузі на різних рівнях, що і спричинило вкрай негативні наслідки для української мови на Кіровоградщині. Друк газет відбувався також двома мовами, зі значним переважанням російської мови на шпальтах як міської, так і районної кореспонденції. Постановки театру ставилися як українською, так і російською мовами. Немає підстав говорити про переважання у виставах однієї мови над іншою.

Таким чином, цілеспрямоване, штучне витіснення як розмовної, так і офіційної української мови в області закріпило на стійких позиціях двомовність серед всього населення Кіровоградщини. Що в подальшому і призвело до розповсюдження в даних сферах такого явища як «суржик».

Незважаючи на прийняті заходи захисту та поширення української мови, як в Україні, так і в області в цілому, варто відмітити, що після здобуття Україною незалежності 1991-го року, продовжується стрімкий прогрес розвитку та розповсюдження російської мови серед населення краю, що поліпшує процес розповсюдження такого явища як «суржик».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Масенко Л.Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Лариса Терентіївна Масенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 163 с.
2. Ставицька Л. Суржик: міф, мова, комунікація / Л. Ставицька, В. Труб // Українсько-російська двомовність. Лінгвосціологічні аспекти: зб. наук. праць / За заг. ред. Л. Ставицької. – К.: Пульсари, 2007. – С. 31–120.
3. Шевчук Ж.А. Мовна політика в Україні (кін. 50-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Ж.А. Шевчук. – Х., 2001. – 20 с.
4. Вівчарик М.М. Українська нація: шлях до самовизначення / Вівчарик М.М., Панченко П.П., Чмихова В.І. – К.: Вища школа, 2001. – 287 с.
5. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО), ф.Р-3175, оп. 6, спр. 49. – 67 арк.
6. ДАКО, ф.П-429, оп. 25, спр. 16. – 216 арк.
7. ДАКО, ф.Р-3175, оп. 8, спр. 1. – 208 арк.
8. ДАКО, ф.Р-3175, оп. 6, спр. 830. – 280 арк.
9. Кравців Б. Прогресування русифікації в Українській РСР (на основі радянських бібліографічних і статистичних даних) / Б. Кравців // Сучасність. – 1972. – Ч. 10. – Жовтень (142). – С. 67–74.
10. Шевченко С.І. Кіровоградська область у 1939 – 1998 роках / С.І. Шевченко // Методичний вісник. – 98 (Матеріали до проведення ювілейного року, присвяченого 60-річчю утворення області, на тему: «Перлина сонцесяйного намиста – Кіровоградщина моя»). – № 23. – С. 13–34.
11. ДАКО, ф.П-429, оп. 11, спр. 145. – 7 арк.
12. Босий П. Історія театру на Кіровоградщині [Електронний ресурс] / П. Босий // Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/bosiyP/teatr.html>.
13. ДАКО, ф.Р-3083, оп. 2, спр. 1. – 50 арк.
14. ДАКО, ф.Р-3175, оп. 8, спр. 88. – 77 арк.

Ломака А.А. ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ В.

В статье исследуется языковая ситуация в Кировоградской области, которая сложилась в системе государственных учреждений (органах власти, образования, книгоиздания, театре, средствах массовой информации) во второй половине ХХ века. Автором освещаются причины распространения межнационального (русского) языка и последствия, которые повлекло такое внедрение в крае. Особое внимание в данном исследовании отводится распространению среди населения области такого явления как «суржик», повлекший смешивание украинского и русского языков, и превратился в язык повседневнообщения.

Ключевые слова: язык, «суржик», межнациональные связи, двуязычие, интернационализм, русификация, образование, Кировоградская область.

Lomaka A.A. THE LANGUAGE SITUATION IN PUBLIC INSTITUTIONS OF KIROVOGRAD REGION IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY

The paper examines the linguistic situation in Kirovograd region that prevailed in state institutions (government, education, publishing, theater, media) in the second half of the twentieth century. The author outlines the reasons for the spread of international (Russian) language and the consequences of its introduction in this province. Special attention in this study is given to the spread among the population of the area of such phenomenon as «doublespeak», caused by mixing of Ukrainian and Russian languages, which became the language of everyday communication.

Key words: language, «doublespeak», international relations, bilingualism, internationalism, russification, education, Kirovograd region.

УДК [94:37.014.3](477)

О.Ю. Яніцький

ОСВІТНЯ РЕФОРМА 1958-1964 РОКІВ В УРСР: ПРИЧИНИ, ХІД, ЗНАЧЕННЯ

У статті проаналізовано основні причини проведення освітньої реформи 1958-1964 рр. в УРСР. Висвітлено перебудову та діяльність середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл та вечірніх шкіл для працюючої молоді.

Ключові слова: Освітня реформа, перебудова школи, політехнізація, виробниче навчання, вечірні школи.

Серед численних завдань, що постали перед Українською державою після проголошення її незалежності, чи не найголовнішим є розбудова національної системи освіти. При виробленні ефективної її моделі важливо узагальнити накопичений досвід. Повинні бути враховані, як позитивні, так і негативні наслідки реформ минулих років. У виконанні цього завдання особливо важлива роль належить історичній науці. Адже проблеми, які була покликана вирішити шкільна реформа 1958-1964 років, багато в чому схожі з проблемами в сучасній українській освіті. Досвід та спроби їх вирішення дають досліднику багатий матеріал для аналізу та прогнозування результатів сучасних реформ.

Мета написання даної статі – комплексне дослідження причин, перебігу та значення реформування системи шкільної освіти в УРСР у 1958-1964 роках. Тема є досі актуальною, адже українська освіта, позбувшись ідеологічних рамок, у яких вона існувала протягом всього перебування України в складі СРСР, так і не змогла повністю пристосуватися до нових умов. Ринкова економіка, що розвивається, потребує нового змісту і якості освіти, подолання їх «відірваності від життя». Саме від цього залежить подальший поступ української держави шляхом реформ та економічного зростання або застою та поступової деградації.

Схожі проблеми стояли перед освітньою галуззю СРСР та УРСР, як його складової частини, у середині 50-х початку 60-х років ХХ століття. У науковій літературі радянського періоду є чимало досліджень присвячених проблемам реформування освіти. У даній статті використано збірники документів та матеріалів [1, 2] і статистичні щорічники [3, 4] як найбільш об'єктивні джерела до історії того часу. Серед сучасних українських істориків дана проблема досліджена напрочуд мало. До найбільш ґрунтовних праць, які висвітлюють процес реформування шкільної освіти в УРСР того часу, слід віднести роботи Романюка І.М. та Березівської Л.Д. [5, 6]. Основою для написання даної статті стали документи та матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України [7-11] та Російського державного архіву новітньої історії [12, 13].

Політехнізація навчального процесу в середній школі була покликана необхідністю підготовки випускників шкіл до роботи в народногосподарському комплексі. У 1951-1952 н. р. тільки 52% учнів після закінчення семирічки продовжували навчання в середніх школах [14, с.472]. Решта йшла працювати в сільське господарство або промисловість не маючи для цього належного фаху. Лише незначна частина випускників далі йшла навчатися в середні спеціальні навчальні заклади. З 200 тисяч випускників середніх загальноосвітніх шкіл 1953-1954 н.р. не було працевлаштовано 120 тисяч чоловік [12, арк. 2].

Щоб виправити таку статистику, в республіках СРСР, у тому числі і в Україні, в 1954-1955 н.р., у якості експерименту, в школах запроваджувалося політехнічне та виробниче